

Lea Pulkkinen

Laita hyvä kiertämään

Onerva Mäen muistosymposium

16.12.2025 Valteri-koulu Onerva

Onerva Mäen syntyessä Suomen itsenäinen valtio oli vasta keskilapsuudessaan, 9-vuotias. Onerva oli niiden harvojen joukossa, joiden silmät olivat saaneet nähdä Suomen varttuvan nuoruusiän itsenäisyystaistelujen kautta henkiseen ja taloudelliseen kukoistukseen ja sijoittuvan arvostettuna maana maailman valtioiden joukkoon. Kehitys on vaatinut maamme poliitikoilta hyvän kierteen luomista, minkä kannustimena oli viisaiden johtajiemme ymmärrys, että lapsissa on Suomen tulevaisuus. Hyvää kierrettä ovat aikaansaaneet järkevät uudistukset lainsäädännössä terveyden, koulutuksen, sosiaalitoimen, kulttuurin ja talouden eri lohkoilla. Hyvän kierteen luomiseen myös Onerva elämässään pyrki.

Onerva oli sisäistänyt uskon siihen, että lapsissa on tulevaisuus, eikä vain Suomessa vaan koko maailmassa. Hän jaksoi uupumatta tehdä työtä lasten voimavarojen kartuttamiseksi sielläkin, missä monet olivat aikaisemmin luovuttaneet ja jättäneet lapset oman onnensa nojaan. Hänelle jokainen lapsi oli arvokas sellaisena kuin hän oli toimintakykyinen.

Onerva itse jäi orvoksi 15-vuotiaana kaksi vuotta nuoremman siskonsa kanssa, kun äiti kuoli kesken toista maailmansotaa. Isä oli kuollut jo 10 vuotta aikaisemmin. Tytöillä ei ollut kotia eikä omaisuutta. Onerva on kertonut, että kun sosiaalitoimi oli vastannut hänen ja hänen sisarensa asunnon tarpeeseen toteamalla, että asunnot oli varattu perheille, Onerva oli tulistunut ja sanonut: No hankkikaa meille sitten perhe!

Perhe ja elämän turva löytyivätkin Rauramon perheestä. Onerva oli päässyt elämässään kiinni hyvän kierteestä. Hän pääsi ylioppilaaksi ja lähti opiskelemaan Helsingin yliopistoon, missä hän päätyi kasvatustieteen opiskeluun, koska oli kuullut, että siinä pääsee helpommalla kuin kielissä, joita hän oli ensin ajatellut opiskella.

Helpolla hän ei kuitenkaan päässyt kasvatustieteen soveltamisessa, kun hänet valittiin opettajaksi Raajarikkoisten koulutussäätiöön, nykyiseen Valter-koulu-Ruskikseen. Siellä tarvittiin rohkeaa opettajaa uudistamaan opetusta ja vanhoja käytänteitä. Ideoiden ohella Onervan voimavarana oli usko oppilaisiinsa ja kyky tukea heitä henkilökohtaisella suhteella heihin. Monista oppilaista tuli hänen ystäviään, jotka ovat laittaneet hyvän kiertämään omassa elämässään: kannustamaan, rohkaisemaan ja auttamaan muita. Se on ollut Onervan perintöä.

Onerva uskoi, että jokaisen pitäisi voida tehdä elämässä sitä, mitä haluaa ja mihin rahkeet riittävät. Siitä syntyy hyvinvointia. Hän kohtasi usein puutetta suvaitsevaisuudessa

erilaisuutta kohtaan ja puolusti erityislapsia napakasti yhdenvertaisuutta puolustaen. Hän piti erilaisista ihmisistä, joilla oli omia ajatuksia. Hän toteutti inklusiota kasvatuksessa parhaimmillaan ja kehitti erityisopettajien koulutusta Suomessa ja kansainvälisesti.

Tutustuin Onervaan vuonna 1961, 64 vuotta sitten, kun hän muutti kukoistavana nuorikkona seinänaapurimme professori Niilo Mäen asuntoon. Vanhempi tyttäreni syntyi samana vuonna. Nuoripari, ja varsinkin Onerva, halusi aina kohdatessamme kurkistaa vauvaa vaunuissa ja nähdä Tähtisilmän, joksi hän tytärtämme nimitti. Siitä lähtien seurasin kiinnostuneena hänen toimintaansa - aluksi julkisuuteen tihkuneista tiedoista.

Erityispedagogiikan ja psykologian laitokset toimivat saman D-rakennuksen eri kerroksissa kampuksella, mutta kerrosten välillä ei ollut paljon yhteyttä. En itse ollut opiskellut erityispedagogiikkaa, mistä Niilo Mäki esitti minulle joskus painokkaasti pahoittelut, mutta arvostin sillä alalla tehtyä työtä.

Yhteistyöni Onervan kanssa alkoi varsinaisesti vasta Niilo Mäen kuoltua. Olin psykologian laitoksen johtajana 1980-luvulla, kun Onerva alkoi toimia Niilo Mäki Instituutin perustamiseksi, minkä avauksena perustettiin yhteisvirka yliopiston ja Keski-Suomen kasvatustieteiden keskuksen kanssa ja Timo Ahonen palkattiin viran hoitajaksi. Tuon ponnistelun tulokset kaikki tietävätkin.

Yksi parhaista kohtaamisistani Onervan kanssa oli Lusakassa, Sambiassa samana vuonna, 1996, jolloin siellä perustettiin, yhteistoiminnassa Niilo Mäki Instituutin kanssa, UNZA arviointikeskus. Mama Mäki oli siellä erityisopetuksen asioissa ja minä osallistuin kansainvälisen järjestön (ISSBD) presidentin ominaisuudessa workshopiin, jonka oli järjestänyt Lusakan yliopiston professori Robert Serpell. Hän oli tärkeä henkilö Niilo Mäki Instituutin kanssa käynnissä olleessa yhteistyössä. Workshopissa Afrikan eri maista olevat tutkijat keskustelivat lasten ja nuorten kehitykseen liittyvistä kysymyksistä. Ihailin Onervaa, joka 70-vuotiaana ajeli jeepillään vasemmanpuoleisessa sekavassa liikenteessä sokkeloisilla kaduilla. Siinäpä minulle tulevaisuuden mallia! Ihailin myös hänen laajaa verkostoitumistaan ja aktiivista toimintaansa. Tulin tuolla matkallani tietämään sen, miten hänen työtään erityisopetuksessa arvostettiin, eikä vain Sambiassa.

Onervan huolenaiheena tapaamisissamme viime vuosina hänen kotonaan, jonne hän pyysi minua pistäytymään Jyväskylässä käyntieni yhteydessä, oli erityisopetuksen käytännöllisen koulutuksen väheneminen. Hän piti tärkeänä opettajan ja oppilaan henkilökohtaista suhdetta, mille tehokkuusyhteiskunnassa ei aina jäänyt tarpeeksi aikaa ja tilaa eikä välttämättä arvostustakaan. Tämä on laaja-alaisempikin ongelma yhteiskunnassamme.

Nykyisin on tapana painottaa laadukkaita toimenpiteitä esimerkiksi sairauksien hoidossa tai kouluympäristössä. Niitä voi toteuttaa eri henkilöt. Tehtäviä sirpaloidaan. Opettajan lisäksi kouluun tarvitaan henkilöitä, jotka kuuntelevat lasta, kun opettaja ei ehdi.

Henkilökohtainen huolenpito ja hoiva jäävät valitettavan usein huomiotta niin opetustyössä kuin erilaisissa palveluissa. Siksi emme koe saavamme hoivaa. Hoivan kokemus vaatii

kiintymystä ja huolenpitoa sisältävän jatkuvan hoitosuhteen. Kun hoito ja hoitosuhde yhdistyvät, syntyy hoiva, joka on parhaimmillaan rakkauden tekoja.

Hoivaa eivät elämäänsä kaipaakaan vain vastasyntyneet ja hauraat vanhukset, vaan eri-ikäiset ihmiset. Tasapainoinen hoivamalja hyvinvoinnille elämässä on kuin varrellinen lasi, jonka piripinassa on vastasyntynyt maksimaalista hoivaa tarviton. Kuten lasi kapenee, hoivan tarve vähenee hiukan lapsen omatoimisuuden lisääntyessä ja nuoruuteen tultaessa, mutta ei lopu. Lasin varsiosa kuvaa aikuisuutta, jossa ihminen pyrkii olemaan itsellinen, mutta pohjimmiltaan kaipaakaan hoivaa ainakin läheiseltään ja varsinkin ongelmatilanteissa. Lasin levenevä jalka kuvaa lisääntyvää hoivan tarvetta voimien ehtyessä. Yksilölliset hoivamaljat voivat olla säröisiä, jos hoito tai hoitosuhde on puuttunut, ja joskus malja voi romahtaa kokonaan hoivan puutteeseen.

Onerva oli saanut kokea pelastavaa hoivaa nuoruutensa raskaassa vaiheessa ja osasi arvostaa sitä. Hänen erityinen piirteensä kohtaamisissa oli kiinnostus toisesta ihmisestä, ja huolenpito. Kuka muu olisi sanonut, että minä ajattelen sinua iltarukouksessani. Hänellä oli varmaankin pitkä luettelo ystäviä, joita hän kantoi mielessään. Hän jätti suuren aukon meistä huolta kantaviin. Onervan persoonassa oli jotakin sellaista, joka synnytti hoivan kokemusta laajasti ympäristöönsä säteillen.

Hoivaavuus ei ole suomalaisille kovin tyypillistä verrattuna perhekeskeisempiin maihin. Kansainvälisessä tutkimuksessa, jossa selviteltiin aikuisten arviointeja heille itselleen vahvoista ominaisuuksista, Suomi oli muihin maihin verrattuna kaikkein heikoimpien joukossa, kun arvioitiin ominaisuutta 'kindness' (ystävällinen teko, hyvyys). Ystävällisissä teoissa, rakkauden teoissa emme tunne olevamme vahvoja. Rehellisyydessä suomalaiset olivat kärkisijoilla.

Suomessa korostuu itsepärjäämisen odotus. Tämä näkyy muun muassa lasten jättämisessä yksin iltapäiviksi, mikä on kansainvälisesti poikkeuksellista, kun yhteiskunta ei ole palveluineen kattanut lyhyiden koulupäivien ja vanhempien kokopäiväisen työn väliin jäävää aukkoa kuin minimaalisesti. Itsepärjäämisen odotus näkyy myös siinä, että valtio tukee nuorten muuttamista kotoa omilleen nuorempana kuin muualla, mistä seuraa nuorten yksinäisyyttä ja taloudellisia vaikeuksia; vanhemmat luulevat, että nuoret selviytyvät ilman heidän tukeaan. Ja itsepärjäämisen odotus näkyy myös siinä, miten pienten lasten vanhempien edellytetään suorittavan kaksoisrooliaan, lasten hoivaamista ja kokonaispäivästä ansiotyötään.

Kun vanhemmat uupuvat, se tulkitaan vanhemman ominaisuudeksi, itsepärjäämisen eetoskseen johtuvaksi, näkemättä, että itsepärjääminen on hyvinvointiyhteiskuntamme odotus. Hyvinvointiyhteiskuntaa menestyksellisesti rakentaneet pitävät kiinni omista eduistaan tukematta riittävästi nuorempia sukupolvia. Näin voi päätellä ns. onnellisuus- eli Happiness-tutkimuksesta vuodelta 2024. Suurimmassa osassa (yli 70 prosentissa) maailman maista nuoret aikuiset olivat tyytyväisempiä elämäänsä kuin vanhemmat aikuiset. Vain 5

prosentissa maailman maista nuoremmat aikuiset olivat vähemmän tyytyväisiä elämäänsä kuin vanhemmat aikuiset. Ja nämä maat ovat varakkaita hyvinvointiyhteiskuntia: Pohjoismaiden lisäksi Saksa, Hollanti ja Kanada. Havaintoa tukee vain Euroopassa tehty tutkimus, jossa nuorten vähäisempi tyytyväisyys tuli esille pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. Nuorten parempi elämään tyytyväisyys toteutuu Etelä-Euroopan perhekeskeisissä valtioissa.

Onko niin, että vauraus lisää itsekkyyttä ja ehkäisee hyvän kierrättämistä nuoremmille sukupolville?

Itsekkyyks on ominaisuus, jota Onervaan olisi ollut vaikea kytkeä. Hän oli ehkä itsepäinen, mutta ei itsekkyyden takia vaan ajaessaan muiden hyvää. Siinä tarkoituksessa hän osallistui politiikkaankin.

Onervan saavutukset esimerkiksi Niilo Mäki Instituutin perustamisessa eivät johtuneet oman edun tavoittelusta vaan aidosta pyrkimyksestä edistää tutkimusta ja työtä oppimisvaikeuksien voittamiseksi – ja halusta osoittaa arvostusta puolisonsa Niilo Mäen elämän työlle. Niilo Mäen merkittävä vaikutus Suomen ensimmäisenä psykologina lasten kliinisen työalan kehitykselle maassamme valkeni minullekin vasta Niilo Mäki Instituutin perustamisen myötä. Hyvän tekijöitä on tarpeen nostaa esiin. Olen kiitollinen siitä, että olen saanut Niilo Mäki Säätiön valtuuskunnan jäsenenä ja puheenjohtajanakin seurata läheltä Niilo Mäki Instituutin menestyksellistä toimintaa.

Pariskunta Onerva ja Niilo Mäki laittoivat hyvän kiertämään hoivaamalla monin muodoin kokonaista tukea tarvitsevaa väestöryhmää, jonka edellytykset elämässä selviytymiseen olisivat muutoin olleet muita heikommät. Se synnyttää historiallisesti kestävästä kunnioitusta ja kiitollisuutta.